

Káli Nagy Lázár.

1772—1837.

(Folytatás.)

„Volt-e, nem volt-e haszna — teszi fel a kérdést Ferenczi,⁵ akinek adatai alapján e sorokat írjuk — Nagy Lázárnak a bérletből, bajos eldönteni. Ő aug. 27-i beadványában azt mondja, hogy sok kárt vallott, mert terhes a szerződés, rossz a szabályzat s ezért nov. 1-től felmentését kéri. Eközben Kotsi is fellépett a bérrendszer ellen, mert nem akarja ugyan Nagy Lázárt sérteni, „de benne az ide szükséges aesthetikai kultúra nincs meg eléggé és így ezen árenda a kulturának, a civilizációnak egyenesen ellene dolgozik, már pedig a rendek nem azért vették pártolásukba”. A bizottság Nagy Lázár lemondását csak úgy akarta elfogadni, ha megbízható helyettesítést állít. Erre Hollaky ajánlkozott bérlőnek 1823 aug. 16-ig. Nagy Lázár 4000 frtra becsült szerzeményét átadta neki 450 frtban. Hollaky szerencsétlen és erélytelen vezetése alatt a színház és színészet a felborulás jeleit mutatta s szerződése lejárván a bizottság 1823 aug. 13-án megint a bérbeadást határozta el. A sikertelen árverés után Nagy Lázár „a hazához és nemzethez vonzó indulatjából és szeretetéből és a theatrale institutumnak fennmaradása tekintetéből” 720 frt bért ajánlott a megállapított feltételek mellett. Megkapta 1823 dec. 1-től 1824 okt. 1-ig. De albérletbe adta ki id. Székely Józsefnek és Udvarhelyi Miklósnak, kik fel akarván ébreszteni az érdeklődést a színház iránt, elmentek Egerbe Dérynéért, hogy ha másként nem lehetne, szöktessék meg s úgy hozzák el. Déryné Kolozsvárra érkezvén, Nagy Lázár csinos szállást fogadott és rendeztetett be neki a Belmonostor-utcában. Déryné új lendületet adott a színészet ügyének. „Olyan fordulatot adott, írja Nagy Lázár, hogy az urak és dámák is jární kezdtek a színházat”. Többen elhatá-

⁵ A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897.

rozták egy főúri részvénytársaság alakítását s a Nagy Lázár bérletének lejártával a színház kibérlését. 1824 márciusában a részvénytársaság Nagy Lázár beleegyezésével a színházat átvette.

Igy végződött az ő színházi igazgatói működése.

De Nagy Lázár nemcsak megépítette a színházat és igazgatta azt jó eredménnyel, mint bérlő, hanem megírta annak történetét is, a színház megnyitása napjáig. Színháztörténeti emlékiratát már Ferenczi Zoltán becses kéziratnak mondja. Jancsó Elemér meg azt állapítja meg, hogy feljegyzései pontosak és hitelesek s méltán tarthatnak számot mindnyájunk érdeklődésére. Emlékiratában hiven tükröződik az ő szellemiségének magyar nemzeti iránya, mellyel a magyar szónak és irodalom érvényesülésének minden módon utat és szabad tért igyekszik biztosítani. 1810-ig állandóan nem játszott Kolozsvárt német társulat, csak két ízben. Erről az időről írja Nagy Lázár, hogy azon 18 esztendő alatt nagyon kedvelték hazánk nagy dámái a magyar teatrumot. A gubernátor neje Palm Jozefa mindig ott volt a színházban. Férje mellett a magyar nyelvet tökéletesen megtanulta, azon írt, fordított. De 1810 után rosszra fordult a magyar színészet helyzete, mert „a német játszó társaság is némely hazai mágnások által befogadtatott és számokra teatrum építtetett”. 1810 májusában szállást kapván a német játszó társaság, „a jobb gondolkozású magyarok szomorúságára játékjait elkezdette s kivált a gyengébb eszű dámák s némely németes gavallérok nagy örömmel kaptak rajta, járták szorgalmasan a játékokat, ajándékozták a német aktorokat és aktriszokat, sokan tetemesen beléjük szerettek, akiknek neveit gyalázatjokra idejegyezni kellene”. Mikor aztán a német társulat 1821-ben eltávozik, Nagy Lázár feljegyzi: „A németek távozását Kolozsvár ne is bánja, mert két színházat el nem tarthat... Bár egyet a maga nemzetéből valót tarthasson... Minden dizinterassatus ember előtt a magyar nyelv a durva németnél elébbvaló”. Az állandó magyar színház megújítása véget vet a kolozsvári német színészetnek s akkor feljegyzi emlékiratában: „a kolozsvári németek úgy viselkednek, mintha nem a magyar földön élnének, mert a megnyitás után a szász és német urak teljességgel nem jártak színházba”.

Nem nemzeti gyűlölségből, hanem a szomszéd nemzetek iránti szeretetből említi Nagy Lázár: „Amíg 1810-ben Kolozsvárra német színjátszók játszani nem jöttek és csak az egy magyar színjátszó társaság játszott, addig a németek és szászok szorgalmasan látogatták a magyar theatrumot; de most mióta 1821 márc. 12-én az új nemzeti játékszín épülete megnyílt, teljességgel nem járnak a szász és német urak, akik pedig a német játékokra a közelebbi múlt 10 évben igen számosan jöttek és páholyokat tartottak. Mert az új teatrumban egy is páholyt nem kért, nem fogadott, nem járt előadásokra, mintha a magyarok, kivált a mágnások, a német theatrumot nem látogatták volna. „Akik minden időben, ha egy nap a magyar színjátszó társaság játszott is, azért másnap nagyobb számmal a németre is elmentek s a német theatrum magyarokkal telt meg inkább, mert a magyar a más idegen nemzetet s nyelvet nem veti meg, sőt kívánja megtanulni és a produkcióikon is, ha a nyelvet érti, úgy találja meglegedését, mint a magáén. Nem így cselekszenek a mi Kolozsvárt lakó, idegen nemzetbeli atyánkfiai és szomszédjaink. Ezek mintha nem a magyar földön élnek és boldogul nem volna dolguk, a magyar nyelvre nem ügyelnek, csak kénytelenségből ha megkelletik, kívánnak magyar cselédet tartani és magyarul beszélni, egyébként a kolozsvári német polgárság mesterségével mind a magyar urak erszénye után él; ez a panasz most 1821-ben van, bár ezutánra elmúlna”.

Kicsinyes és szűkkeblű megítélés volna arra gondolni, hogy Nagy Lázárból, a színházbérlőből itt a nyereszkeségi vágy, az anyagi haszon elmaradása miatti bosszúság beszél. Hiszen tudjuk, hogy a maga nagyon jelentékeny összegű adományaival anyagilag is segítette a színház építését, sokat adott a belső felszerelésre és díszítésre s mikor fia, Elek, az ő színházi számadásait tisztáztatja, jelentékeny fölösleg marad az ő javára, amit azután a színháznak hagy. Nagy Lázárról, aki Kőváry szerint „kora legműveltebb, legszabadabb gondolkozású férfianak egyike, a nemzeti nyelv színpadra vitelének kiváló bajnoka”, hálátlanság volna ilyent feltenni is. „Igazgatása eredményesnek mondható, mert gazdagította a műsort, fősúlyt helyezett művek bemutatására; előadott sok énekes darabot is, hogy ezzel is változatossá tegye a műsort;

továbbá előadatta helyi színműírók fordításait. A színház jóvedelmét gyarapította és főleg rendet teremtett szigorúságával és takarékosságával a színház adminisztrációs ügyei körül. Déryné is szerződtette, hogy operákat is előadhasson”. (Színművészeti Lexikon.)

Jancsó nagy elismeréssel szól a *Visszaemlékezések* bevezető soraiban Nagy Lázárról, aki „benne élt a színház építésének lázas izgalmában és hosszú éveken át ő maga vezette a színházat magát is. Visszaemlékezései tehát telve vannak az alkotó büszke öntudatával és a kortárs biztos látásával. A nemzeti szellemű polgárság lelkes harcosa ő, aki egy régi és új világ küszöbén állva a magyar nemesség és polgárság közös alkotásában: a színházban látja a nemzeti ébredés jelképét. Mint fiatal ember átélte a kezdet nehézségeit is, amely a kortársakat hozzá hasonlóan magával ragadja. Mint érett férfiú részt vesz abban a bizottságban, melyet az 1811. évi országgyűlés tagjai közül választanak és amelyikben Erdély leglelkesebb „szépméi és hazafiai foglalnak helyet... Mint főbíró anyagiilag is elősegíti a játékszín létrejövetelét és a maga 1000 forintjával nem marad a legnagyobb adományozók mögött. Később mint az építés vezetője tető alá hozza háborúk és gazdasági válságok ellenére a magyar színművészet első állandó hajlékát. Nagy Lázár élete tehát a kolozsvári színházhoz kapcsolódik és jóban-rosszban együtt halad vele. Neki köszönhetjük az első magyar dalmű létrejöttét is, mert ő hívta Kolozsvárra Ruzicska Józsefet, ki Béla futásához és Kemény-Simonhoz zenét írt s ezzel megteremtette az első magyar operákat. A színház megnyitásakor ő kapja meg annak bérletét és minden erejével emeli az előadások színvonalát. Bár Déryné nem nyilatkozik kedvezően róla, fukarsággal és kiesinyességgel vádolja, lelkiismeretességét és szakértelmét ő sem vonja kétségbe. A kortársak elismeréséhez járul az utókor”.

Jancsó elismerésében egyetlen pont van, t. i. a főszenés-géire és fukarságára vonatkozó, amely nem állja meg a kritikát s amelyet már Gyalui Farkas is helyre igazított. (Pásztorú. 1939.) Gyalui nagy elismeréssel nyilatkozik a *Visszaemlékezések* kiadásáról, de tévedésnek minősíti Jancsónak azt az állítását, hogy Nagy Lázárról, aki rengeteg sokat dolgozott, fáradt a színház létesítése érdekében, sőt igazgató vezetője

volt évekig a színháznak, Déryné emlékiratai nyomán felemlíti, hogy fősvény volt. Ámde azt nem említi elégtételül, hogy Déryné elragadtatással csalódott az ítéletében és azt maga is beismerte. A „fősvény” Nagy Lázár gondoskodott nagy áldozatokkal arról, hogy Déryné Egerből 1823-ban ideszereződtesse, kifizetvén adósságát igazgatójánál, ő fogadott neki lakást a Belmonostor-utcában, melynek épülete mai napig is megvan s ő bútoroztatta be. Ő hívta meg Déryné — holott mint igazgató már távozott volt — arra a fényes ebédre, melynek csak előétele négyféle volt s az étkek között szerepelt a híres régi kolozsvári töltött káposzta is. Mi is Déryné naplója erre vonatkozó feljegyzéseit idézve megcáfoltuk Jancsó e megállapítását.

Jancsó bevezetéséhez ezen kívül van még egy megjegyzésem. Szerinte ugyanis „a XVIII. század második feléből már vannak adataink a nemesi és iskolai színjátszásra vonatkozólag”. És utóbbiakra vonatkozólag említi a nagyenyedi és vásárhelyi ref. diákok iskolai színi előadásait. A kolozsvári unitárius kollégiumi diákság színi előadásairól nem tud vagy nem tesz említést. Szíves figyelmébe ajánlom A kolozsvári unitárius kollégium története. II. 177—180. l. az „Iskolai színielőadások” c. fejezetet, melyből olvasható, hogy itt az iskolai színielőadások már 1626 elején megkezdődtek, mikor Bethlen Gábort várták Kassáról Kolozsvárra.

Nagy Lázár egész közéleti működésének egyik vezető gondolata volt a kolozsvári állandó színház létesítése, amely — Ferenczi szerint — elhatározó befolyást gyakorolt a magyar színészet országos magatartására, mert az erdélyi színészet a pesti (1807) és a debreceni (1810) színtársulatok megalapításával általában a hazai színészet megalapítója lett. A hála és elismerés boldogító érzése vezeti tollunkat, midőn megállapítjuk, milyen jelentékeny része van az unitárius Nagy Lázárnak a magyar nemzeti kultúra ez erdélyi őrhelye megalapításában és felépítésében.

Lássuk ezek után röviden a Nagy Lázár színházi számadásainak kérdését is. 1815 jan. 3-án beadta számadását, de Kanyó meghalván, a megvizsgálás elmaradt 1820-ig. Ekkor egy bizottság 13 lapnyi difficultásokat adott be. Jún. 22-én Nagy Lázárnak adták ki, ki ellen, mint a Szarvadi-féle hagyatéknak gondnoka ellen épen akkor per folyt s a két ügy összevartatott. Az ügy hevert 1825-ig. Ekkor a sürgetésre Nagy Lázár felelete az, hogy 17 eredeti okmánya vagy a bizottságnál, vagy a főkormányshéknél van. 1826. jan. 30-án megrendelték, hogy szerezzen be másolatokat. 1826 március 24-én beadja terjedelmes válaszát.

Dr. Gál Kelemen,

(Folytatása következik.)

A vallásszabadság törvénybeiktatása.*)

(Torda, 1568. jan. 28.)

Az előadandókban nem a történész beszél, ki ismeretlen eseményeket tár fel és régieket helyez új megvilágításba, hanem csak egy szerény igényű lekipásztor, aki ismert eseményeket magyaráz a ma szemszögéből és próbál belőlük hasznos tanulságokat vonni.

Nemzeteknek világot rengető mérközése idején, mikor minden idegszálunkat az a kérdés feszíti, hogy mikor és mi lesz a küzdelem vége, ugyan kit érdekelhet egy XVI-ik századbeli esemény? A bizonytalanságban csak az bizonyos, hogy egy új világrend van kialakulóban és sorsunk a második ezer esztendő során azon fordul meg, hogy tisztán látjuk-e azt, amit ma a nemzet érdeke parancsol és van-e bennünk elég erő, eiszántság és áldozatkészség, hogy azt meg is cselekedjük.

Ne felejtjük azonban, hogy vannak történelmi események, amelyek a múltéi ugyan, de jövődőtformáló erők rejlenek bennük és jelentőségük épp vallásos nagy időkben nő meg, amilyenek a mai idők. Ilyen esemény a nemzet életében 1568 jan. 28.

Néhány esztendővel ezelőtt a magyar protestantizmus egyik vezérembere a pesti Vigadóban a reformáció emlékűnnepén joggal adott kifejezést megütközésének afelett, mely felekezeti szempontok szerint akarja átírni a magyar történelmet. Ha ez így megy — mondá — egy napon majd arra ébredünk, hogy Lipót császár és Mária Terézia lesznek a magyar történelem hősei és nem a Bocskaiak, Báthoriak, Bethlenek és Rákócziak. Ünnepeles tiltakozás volt az azzal a szándékkal szemben, mely alább akarta szállítani annak a kultúr-munkának az értékét, mellyel a protestantizmus a magyar nemzeti kultúra közkincsét gyarapította és diszkreditálni próbálta azt a nemes harcot, mellyel a protestánsok a magyar nemzet füg-

* Előadás Debrecenben a Dávid Ferenc Egylet estélyén.